

Ольшанецький І. В.,
начальник відділу нагляду за додержанням прав дітей
при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях та
інших примусових заходів управління захисту прав і свобод дітей
Генеральної Прокуратури України,
старший радник юстиції

ОСОБЛИВОСТІ НАГЛЯДУ ЮВЕНАЛЬНОГО ПРОКУРОРА ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНІХ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. Висвітлено сутнісні особливості здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх в Україні. Визначено мету, завдання, об'єкт і предмет такого нагляду.

Ключові слова: нагляд прокуратури, виконання покарань щодо неповнолітніх, права дітей.

Актуальність теми. Покарання, безперечно, є одним із головних невід'ємних інститутів кримінального права. Його застосування, як свідчить історичний досвід, було і залишається необхідним інструментом забезпечення та підтримання правопорядку і безпеки в суспільстві, охорони прав та інтересів усіх соціальних груп і кожної людини зокрема. Проте інструмент цей складний і небезпечний: належне його застосування потребує величезних соціальних та економічних витрат, а недоліки кримінально-виконавчої політики, недотримання законодавства у сфері виконання покарань можуть завдати непоправної шкоди особистості засудженої особи, її близькому оточенню і, як наслідок, суспільству загалом. Особливої уваги з боку держави потребує політика і практика застосування покарань щодо неповнолітніх з огляду на їх особистісну незрілість, високий рівень сугестивності та підвищену вразливість до соціальних негараздів.

Загалом, для забезпечення належної реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства, дотримання принципів виконання та відбування покарань, зокрема щодо неповнолітніх, в Україні створено та функціонує відповідний правовий механізм, який реалізується державними установами (органами або посадовими особами), недержавними суб'єктами і міждержавними (наднаціональними) інституціями відповідно до гл. 4 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України, а також самими засудженими в порядку абз. 3 ч. 1 ст. 8 КВК України [1, с. 75].

До державних засобів забезпечення законності у сфері кримінально-виконавчих відносин належить прокурорський нагляд як специфічна форма діяльності органів прокуратури, спрямована на попередження, виявлення й усунення порушень законодавства України, поновлення порушених прав, встановлення винних осіб і притягнення їх до визначеної законом відповідальності [2; 5].

Згідно з п. 4 ст. 121 Конституції України, на прокуратуру покладається здійснення нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Вказана

наглядова діяльність, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», віднесена до функцій прокуратури. Отже, здійснення нагляду в цій сфері є конституційною функцією і виключною компетенцією прокуратури як державного органу. Реалізація цієї функції забезпечується окремою галузю в єдиній наглядовій діяльності органів прокуратури, певне місце в якій посідає нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах (провадженнях) щодо неповнолітніх і застосування до них інших заходів примусового характеру.

У цьому контексті варто підкреслити, що внаслідок проведених у 2012 р. структурних змін у Генеральній Прокуратурі України вперше за час існування органів прокуратури обов'язки з комплексного захисту прав і свобод дітей покладено на окремий структурний підрозділ – Управління ювенальної юстиції. У межах цього Управління функціонує відділ нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних провадженнях та інших примусових заходів щодо неповнолітніх. У місцевих і регіональних прокуратурах наглядову діяльність за додержанням законів на даному напрямі здійснюють спеціально уповноважені прокурори.

Стан наукового дослідження. Аналіз сучасних наукових джерел дає змогу зробити висновок, що сутнісні особливості здійснення нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх в Україні не були предметом окремого ґрунтовного дослідження. Лише побічно вони розглядалися в працях М.В. Косюти, М.І. Копетюка, Г.В. Попова, О.О. Храпенко й інших.

З огляду на зазначене, а також в умовах чинності нового Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р., проведення досліджень з окресленої тематики зберігає свою актуальність.

Дана стаття присвячена проблематиці визначення мети, завдань, об'єкта і предмета прокурорського нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх, для чого передусім варто окреслити його місце в загальній сфері нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх та застосування до них інших заходів примусового характеру.

Виклад основного матеріалу. Оскільки для реалізації покарань та примусових заходів встановлено різні правові підстави і виконують їх різні державні органи й установи, у науковій юридичній літературі усталився погляд стосовно поділу вказаної сфери прокурорського нагляду на такі складові частини:

– нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних провадженнях (справах) (або нагляд за додержанням законів під час виконання кримінальних покарань);

– нагляд за додержанням законів під час застосування інших (окрім кримінальних покарань) заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [3, с. 21; 4, с. 40].

У свою чергу, усередині вказаних складників виділяють самостійні ділянки роботи, які визначають окремі напрями прокурорського нагляду. Наприклад, окремим напрямом нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх є нагляд за додержанням законів під час виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, виходячи з досить значної різниці в ступені правообмежень засуджених та особливостей порядку й умов виконання покарань, пов'язаних і не пов'язаних із позбавленням волі. Крім того, для кожного із цих різновидів покарань існує спеціальна законодавча та підзаконна база [1, с. 77].

Правовою підставою для здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час виконання покарань щодо неповнолітніх є п. 4 ст. 121 Конституції України, п. 4 ч. 1 ст. 2, п. 2 ч. 1 ст. 9, ст. 26 Закону України «Про прокуратуру», ст. 22 КВК України, ст. 17 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», інші законодавчі акти та накази Генерального Прокурора України: «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» від 6 грудня 2014 р. № 16гн (далі – наказ № 16гн) та «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» від 12 квітня 2013 р. № 7гн (далі – наказ № 7гн).

На підставі аналізу зазначених нормативних джерел, а також теоретичних положень щодо прокурорського нагляду визначимо мету, завдання, предмет та об'єкт (об'єкти) нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх як окремого напрямку прокурорської діяльності.

Мета та завдання прокурорського нагляду – це категорії, тісно пов'язані між собою, але все-таки різні.

Термін «мета» позначає той стан, досягти якого прагне суб'єкт діяльності, як результат або ідеальне передбачення результату, на досягнення якого спрямовані дії [5, с. 68].

Під час визначення мети нагляду у сфері кримінально-виконавчих відносин варто звернутися до ст. 1, 36 Закону України «Про прокуратуру» та врахувати положення ст. 26 цього Закону.

Загалом можна зазначити, що мета нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх полягає в утвердженні верховенства права і законності та зміцненні правопорядку у відповідній сфері кримінально-виконавчих правовідносин.

Завдання прокурорського нагляду порівняно з метою більш конкретні; їх виконання забезпечує досягнення мети прокурорського нагляду.

До основних завдань нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх належать такі:

– своєчасне виявлення й усунення порушень порядку й умов виконання та відбування покарань, установлених кри-

мінально-виконавчим законодавством; поновлення порушених прав і законних інтересів засуджених, інтересів суспільства та держави;

– встановлення всіх обставин порушення кримінально-виконавчого законодавства щодо виконання покарань та вжиття відповідних заходів для притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності;

– виявлення детермінантів порушень кримінально-виконавчого законодавства щодо виконання покарань та вжиття заходів з їх усунення [1, 79].

Зауважимо, що ці завдання є загальними для досліджуваного напрямку прокурорської наглядової діяльності та можуть бути конкретизовані залежно від об'єктів нагляду або різновидів покарань неповнолітніх.

Що стосується предмета й об'єкта (об'єктів) прокурорського нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх, то варто зазначити, що сьогодні в правовій науці не вироблено єдиного підходу до їх визначення та співвідношення.

У вітчизняній науці для визначення об'єкта прокурорського нагляду застосовують здебільшого переліковий підхід: надають певний список органів, установ, організацій та осіб (юридичних і фізичних) у колі компетенції прокуратури, в яких проводяться прокурорські перевірки додержання та застосування законів. Проте більш обґрунтованим, очевидно, є підхід, згідно з яким об'єкт прокурорського нагляду визначається через поняття діяльності відповідних органів, установ, закладів, посадових осіб тощо, на яких поширюються наглядові повноваження прокурора [1, с. 80–81].

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує визначення об'єкта прокурорського нагляду, надане Ю.М. Дьомінім, а саме: як рішення, дії чи бездіяльності піднаглядних суб'єктів, які мають юридичне значення і підпадають під норму закону або нормативно-правового акта, можуть бути оцінені прокурором на відповідність їх закону незалежно від підпорядкованості або механізму створення [6, с. 21]. Наведене поняття розкриває не тільки змістовні ознаки об'єкта прокурорського нагляду, а й дає змогу загалом зрозуміти сутність самого нагляду як прокурорської діяльності.

З огляду на зазначене, в найзагальнішому вигляді об'єкт прокурорського нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх можна визначити як кримінально-виконавчу діяльність піднаглядних суб'єктів у сфері виконання покарань стосовно неповнолітніх.

Піднаглядними суб'єктами прокурорського нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх є відповідні суб'єкти виконання покарань та учасники кримінально-виконавчої діяльності.

Під час визначення піднаглядних суб'єктів прокурорського нагляду у цій сфері необхідно враховувати, що їм кореспондують відповідні суб'єкти нагляду – Генеральний Прокурор України та підпорядковані йому прокурори.

Розмежування компетенції уповноважених суб'єктів нагляду за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх залежить від об'єкта нагляду та здійснюється з урахуванням системи органів прокуратури (детальніше регулюється п. 5 наказу № 7гн та п. 11 наказу № 16гн – *І. О.*).

На підставі вивчення положень вказаних галузевих наказів Генерального Прокурора України можна дійти висновку, що

основний обсяг роботи на цьому напрямі покладається саме на місцеві прокуратури, тоді як регіональні прокуратури та Генеральна Прокуратура України здійснюють нагляд за об'єктами відповідного їм рівня, а також виконують управлінські функції щодо підпорядкованих прокуратур із метою належної організації прокурорського нагляду за додержанням законів у відповідній сфері кримінально-виконавчої діяльності.

Виходячи з комплексного тлумачення положень ст. 26 Закону України «Про прокуратуру», спеціальний предмет нагляду за додержанням законів під час виконання покарань щодо неповнолітніх можна визначити як стан додержання та правильного застосування кримінально-виконавчого законодавства піднаглядними суб'єктами в процесі виконання покарань щодо таких осіб.

Оскільки сьогодні відомчі нормативні акти, які деталізують положення закону (тобто ухвалені з метою реалізації законодавчих положень, а також відповідно до них – *I. O.*), регулюють чимало питань про виконання покарань, зокрема й щодо неповнолітніх, кримінально-виконавче законодавство необхідно тлумачити в широкому значенні. Так, під кримінально-виконавчим законодавством треба розуміти систему нормативно-правових актів, що містять норми кримінально-виконавчого права. Це нормативно-правові акти органів влади й управління (джерела), які регулюють весь комплекс суспільних відносин, що виникають стосовно та в процесі виконання і відбування кримінальних покарань та застосування до засуджених засобів виправлення і ресоціалізації, а також відповідні чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1, с. 84]. До таких передусім належать:

– документи універсального характеру, що визначають права дитини: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; Конвенція Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про права дитини 1989 р.;

– документи, що регламентують питання дотримання прав людини в місцях позбавлення волі: Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила в редакції від 2006 р., Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, 1990 р.

З огляду на положення п. 2 наказу № 7гн, під час здійснення наглядової діяльності за додержанням законів у процесі виконання покарань стосовно неповнолітніх пріоритетними напрямами варто вважати додержання:

– конституційних прав і свобод людини, громадянина, іноземців та осіб без громадянства відповідно до міжнародних норм і стандартів, ратифікованих Україною, а також вимог належного розгляду та вирішення заяв, клопотань, скарг і пропозицій засуджених;

– законодавства, спрямованого на запобігання катуванням та іншому жорстокому поводженню із засудженими;

– режимних вимог, порядку й умов відбування покарань засудженими;

– законів під час провадження оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами Державної кримінально-виконавчої служби України;

– законів у сфері запобігання і протидії корупції в піднаглядних органах та установах;

– законів під час виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Висновки. На завершення підкреслимо, що нагляд за додержанням законів під час виконання покарань стосовно неповнолітніх як окремих напрям наглядової діяльності прокурора має велике значення для забезпечення норм кримінально-виконавчого законодавства, чим сприяє досягненню мети покарання таких засуджених – їх виправленню, вихованню та соціальній реабілітації, а також є гарантією дотримання їхніх прав і законних інтересів та відіграє вагомий роль у профілактиці вчинення неповнолітніми повторних злочинів.

Крім того, прокурорський нагляд у зазначеній сфері позитивно впливає на функціонування кримінально-виконавчої системи загалом, будучи тісно пов'язаним із вирішенням завдань стосовно неухильного додержання і правильного застосування законів, які регламентують основні питання діяльності органів та установ цієї системи.

Література:

1. Організація прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : науково-практичний посібник / Ю.М. Вознюк та ін. ; за заг. ред. Г.П. Середи, Є.М. Блажівського. Київ : Національна академія прокуратури України, 2014. 150 с.
2. Закон України «Про прокуратуру» : науково-практичний коментар: у 3 кн. / Генеральна Прокуратура України, Національна академія прокуратури України. Кн. 1. Київ : Алерта, 2013. 331 с.
3. Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян : підручник / Є.М. Блажівський та ін. Київ : Алерта, 2013. 416 с.
4. Лемак Р.В. Прокурорський нагляд за додержанням законів в установах виконання покарань : монографія. Харків : Право, 2013. 224 с.
5. Томина В.Т., Безлепкина Б.Т. Иерархия целей и задач в уголовном процессе. *Юридические гарантии применения права и режим социалистической законности*. Ярославль, 1976. С. 67–75.
6. Дьомин Ю.М. Прокурорський нагляд в Україні на сучасному етапі : монографія. Київ : УкрІНТЕІ, 2013. 308 с.

Ольшанецкий И. В. Особенности надзора ювенального прокурора за соблюдением законов при исполнении наказаний в отношении несовершеннолетних: теоретико-правовой аспект

Аннотация. Освещены существенные особенности осуществления прокурором надзора за соблюдением законов при исполнении наказаний в отношении несовершеннолетних в Украине. Определены цель, задачи, объект и предмет такого надзора.

Ключевые слова: надзор прокуратуры, исполнение наказаний в отношении несовершеннолетних, права детей.

Olshanetskyi I. Features of supervision of juvenile prosecutor over observation of laws in the execution of sentences for minors: theoretical legal aspect

Summary. This article describes the features of the prosecutor's supervision of legality in the execution of punishments for minors in Ukraine. The aim, tasks, object and subject of this supervision are defined.

Key words: prosecutor's supervision, execution of punishments for minors, children's rights.